

Проминули роки після тих подій, про які я згадуватиму, а розповідати про них і досі доводиться з осторогою. Тривалий час було неможливо навіть стримано і вибірково запропонувати ці факти увазі публіки, але тепер уже їхня головна дійова особа недосяжна для людського закону, тож цю історію з належними скороченнями можна переказати так, щоб нікому не зашкодити. Вона — своєрідний випадок у кар'єрі як містера Шерлока Холмса, так і моєї. Нехай читач вибачить мені, коли я приховую дату чи ще якусь обставину, за якою він міг би виявити її справжніх учасників.

Холодного, морозяного зимового вечора ми з Холмсом здійснили одну зі своїх вечірніх прогулянок і близько шостої повернулися додому. Коли Холмс засвітив лампу, світло впало на картку, що лежала на столі. Він переглянув її й з огидою кинув на підлогу. Піднявши картку, я прочитав:

"Чарльз Оґастес Мілвертон.

Еплдор-Таверс, Гемпстед. Агент".

— Хто він такий? — спитав я.

— Найгірша людина в Лондоні, — відповів Холмс, сівши й простягши ноги ближче до вогню. — Чи є що-небудь на звороті картки?

Я перевернув її.

— "Зайду о 6.30. Ч.О.М.", — прочитав я.

— Он як! Він зараз буде тут. Ви не відчували, Ватсоне, бридливості та огиди, коли стояли перед зміями в зоопарку й дивилися на ці слизькі, повзучі, отруйні створіння зі смертельними очима й страшними плоскими головами? Саме такі відчуття викликає в мене Мілвертон. За час своєї

практики я стикався з п'ятдесятьма вбивцями, але навіть найгірший з них не був мені такий бридкий, як цей тип. Проте я не можу не мати з ним жодних стосунків... Одне слово, він буде тут на моє запрошення.

— Але хто він такий?

— Я розкажу вам, Ватсоне. Він — король усіх шантажистів. Хай небо порятує чоловіка, й тим паче — жінку, чиє добре ім'я потрапить до рук Мілвертона! З усміхненим обличчям і камінним серцем він тиснутиме й тиснутиме на них, поки не вичавить досуха. Цей тип — своєрідний геній, і його марка була б відома в чесній торгівлі. Методи в нього такі: він пускає чутку, що готовий заплатити грубі гроші за листи, які компрометують багатих і шанованих людей. Дістає він цей товар не лише від зрадливих лакеїв та покоївок, а й від шляхетних мерзотників, що домоглися довіри й поваги в чесних жінок. Він веде справу, не скуплячись. Я добре знаю, що він заплатив сімсот фунтів лакеєві за лист на два рядки, й це призвело до зубожіння вельможної родини. Всякий крам із цього ринку йде до Мілвертона, і в цьому великому місті сотні людей полотніють зі страху від самого його імені. Ніхто не знає, хто завтра стане його жертвою, бо він надто багатий і надто хитрий, щоб заробляти собі на прожиття щоденною працею. Він кілька років триматиме карту про запас, щоб зробити хід саме тоді, коли грати буде найвигідніше. Я вже казав, що він — найгірша людина в Лондоні. І справді, скажіть-но мені: хіба можна порівняти розбійника, що зопалу приб'є дубцем свого товариша, з оцим чоловіком, що поволі піддає душі тортурам і висотує людям нерви задля того, щоб досипати грошей до свого й так уже повного гаманця?

Нечасто я чув, щоб мій друг говорив із таким запалом.

— Хіба закон не може покінчити з ним? — спитав я

— Теоретично — так, звичайно, але практично — ні. Яка користь жінці, наприклад, із того, що його ув'язнять на кілька місяців, якщо після

того вона негайно загине? Його жертви не сміють відбивати його ударів. Якби він заходився шантажувати безневинну особу, ми спіймали би його, але він хитрий, мов сам диявол. Ні, ні, ми мусимо знайти інші засоби боротьби з ним.

— А навіщо йому приходити сюди?

— Бо одна вельможна клієнтка передала до моїх рук свою сумну історію. Це — леді Ева Бреквел, найгарніша з шляхетних дівчат, що саме почали виїздити в світ. За два тижні вона повинчається з графом Доверкортським. Отой диявол Мілвертон має кілька необачних листів — не більш ніж необачних, Ватсоне, — написаних леді Евою до небагатого сільського молодого сквайра. Цього досить, щоб весілля не відбулося. Мілвертон надішле їх графові, якщо не одержить великої суми грошей. Я дістав доручення зустрітись із ним і по змозі домовитись.

Цієї миті на вулиці затупотіли кінські копита й зарипіли колеса. Позирнувши у вікно, я побачив розкішну карету, запряжену парою породистих коней, на блискучих тілах яких віддзеркалювалось діамантове світло її ліхтаря. Лакей відчинив дверцята, і з них вийшов низенький, товстий чоловік у пальті з каракулевим коміром. За хвилину він був уже в кімнаті.

Чарльз О'гастес Мілвертон був людиною років п'ятдесяти, з високим чолом мудреця, круглим, опецькуватим поголеним обличчям, застиглою вічною усмішкою й гострими сірими очима, що жваво блищали під великими золотими окулярами. В ньому було б щось від Діккенсового містера Піквіка[22], якби не ця фальшива, мов наклеєна, усмішка і важкий погляд насторожених проникливих очей. Голос Мілвертона був м'який і приємний, як і його добродушний вигляд, коли він, підходячи з простягнутою пухленькою ручкою, муркотів, що вельми шкодує, що не застав нас під час перших своїх відвідин. Холмс не звернув уваги на подану руку й дивився на нього твердим, гранітним поглядом. Усмішка Мілвертона стала ще ширшою; він знизав плечима, скинув пальто, дбайливо повісив його на стілець і сів.

— А цей джентльмен? — спитав він, легко змахнувши рукою в мій бік.
— Це не буде нескромним? Чи добре це?

— Доктор Ватсон — мій друг і колега.

— Дуже добре, містере Холмсе. Я протестую лише заради моєї клієнтки. Адже ця справа така дразлива...

— Доктор Ватсон уже чув про неї.

— Тоді ми можемо взятися до справи. Ви кажете, що дієте на боці леді Еви. Вона уповноважила вас прийняти мої умови?

— Які ваші умови?

— Сім тисяч фунтів.

— А в іншому разі?

— Любий мій сер, мені важко про це говорити, але якщо гроші не будуть сплачені чотирнадцятого, то вісімнадцятого, звичайно ж, весілля не відбудеться. — Його нестерпна усмішка стала ще люб'язнішою.

Холмс на хвилину замислився.

— Як на мене, — врешті сказав він, — ви дієте надто вже впевнено. Я, звичайно, обізнаний із змістом цих листів. І моя клієнтка, зрозуміло, вчинить так, як я їй пораджу. А я пораджу їй розповісти про все своєму майбутньому чоловікові, сподіваючись на його великодушність.

Мілвертон засміявся.

— Ви, напевно, не знаєте графа, — мовив він.

Побачивши спохмурніле Холмсове обличчя, я добре зрозумів, що графа він знає.

— Що ж поганого в цих листах? — спитав він.

— Вони цікаві... дуже цікаві, — відповів Мілвертон. — Леді вміє писати листи. Але будьте певні, що граф Доверкортський не зуміє цього оцінити. Проте якщо ви вважаєте інакше, то скінчимо на цьому. Питання це суто ділове. Якщо ви гадаєте, що для вашої клієнтки буде краще, коли ці листи потраплять до графових рук, то з вашого боку буде вельми нерозумно платити за них такі грубі гроші.

Він підвівсь і взяв своє каракулеве пальто.

Холмс аж посірів від злості й прикрості.

— Зачекайте, — мовив він. — Ви надто вже поспішаєте. Ми, звичайно, зробимо все, щоб запобігти ганьбі в такій дразливій справі.

Мілвертон знову сів.

— Я був певен, що ви саме так поглянете на неї, — замуркотів він.

— Водночас, — провадив Холмс, — леді Ева — жінка небагата. Можу вас запевнити, що навіть дві тисячі фунтів призведуть її до зубожіння, а сума, яку назвали ви, їй не під силу. Через те я прошу вас зменшити свої вимоги й повернути листи за ту ціну, яку вам запропонував я. Будьте певні, це найбільша сума, яку ви зможете отримати від леді.

Усмішка Мілвертона розквітла, його очі весело блиснули.

— Я знаю: те, що ви кажете про багатство леді, — правда, — відповів він. — Але водночас ви мусите зрозуміти: цей шлюб — чудова нагода для

її друзів та родичів щось для неї зробити. Вони шукатимуть подарунки до весілля. Поясніть їм, що ця невеличка купка листів потішить її більше за всі лондонські канделябри та вази.

— Це неможливо, — заперечив Холмс.

— Боже мій, Боже мій, яка шкода! — вигукнув Мілвертон, дістаючи грубенький записник. — Часом здається, що наші дами мають лише тих порадників, які вчать їх не докладати жодних зусиль. Погляньте-но сюди! — він витяг лист із гербового конверта. — Це належить... хоча скромніше було б назвати те ім'я наступного ранку. Тоді це вже буде в руках чоловіка тієї леді. І лише через те, що вона не хоче віддати заради цього жалюгідної суми, яку одержала б умить, обмінявши свої діаманти на стрази[23]. Яка шкода! А ви пам'ятаєте несподіваний розрив між вельможною міс Майлс та полковником Доркінґом? Про це повідомила "Морнінг Пост" лише за два дні до призначеного весілля. А чому? Ні, це просто неймовірно, адже якісь тисяча двісті фунтів — і проблему було б розв'язано. Хіба не шкода? І ви ще торгуєтесь, — ви, людина при здоровому глузді, — коли йдеться про честь і майбутнє вашої клієнтки! Ви мене дивуєте, містере Холмсе.

— Все, що я кажу, — правда, — відповів Холмс. — Таких грошей у неї немає. Але моя сума теж чимала, то навіщо вам відмовлятись від неї і руйнувати щастя жінки, коли це не принесе вам жодної користі?

— Отут ви й помиляєтесь, містере Холмсе. Чутка про це принесе мені добру користь. У мене вже вісім чи дев'ять таких випадків. Коли піде чутка, що я суворо покарав леді Еву, то іншим доведеться бути обачнішими. Ви розумієте мене?

Холмс скочив зі стільця.

— Переймайте його ззаду, Ватсоне! Не випускайте його! Зараз ми побачимо, сер, що тут у вашому записнику.

Мілвертон прудко, мов пацюк, майнув у куток і припав спиною до стіни.

— Містере Холмсе, містере Холмсе, — мовив він, відвертаючи борт сурдута й показуючи цівку великого револьвера, що виглядала з внутрішньої кишені. — Я чекав від вас чогось оригінальнішого. Таке я бачив часто, і з цього нічого доброго не виходило. Повірте мені, я озброєний до зубів і готовий застосувати цю зброю, бо знаю, що закон на моєму боці. До того ж ви знову помилилися, гадаючи, що я приніс ці листи сюди в записнику. Я не такий дурень. А тепер, джентльмени, будьте здорові, бо цього вечора в мене ще два побачення, а дорога до Гемпстеду далека.

Він подався вперед, узяв своє пальто й, поклавши руку на револьвер, пішов до дверей. Я вхопив стілець, але Холмс хитнув головою, і я поставив стілець на місце. Вклонившись, з усмішкою й підморгуванням, Мілвертон вийшов з кімнати, й за мить ми почули ляскіт дверцят і стукіт коліс карети.

Холмс непорушно сидів біля вогню; руки його були глибоко засунуті в кишені штанів, голова — низько схилена, очі втупилися в розпашілий жар. Так він просидів мовчки з півгодини, тоді рвучко підхопився, мов людина, яка щось придумала, й пішов до своєї спальні. Невдовзі звідти вийшов хвацький, веселий молодий майстровий із цапиною борідкою й запалив свою глиняну люльку від лампи, перш ніж вийти надвір.

— Я незабаром повернуся, Ватсоне, — мовив він і зник у нічному мороці.

Я зрозумів, що Холмс розпочав війну з Чарльзом Оґастесом Мілвертоном, але уявити собі не міг, до чого все це призведе.

Кілька днів Холмс у різний час виходив з дому в цьому вбранні; крім того, що він проводить увесь час у Гемпстеді і не марнує його даремно, я

нічого більше не дізнався. Нарешті, похмурого вечора, коли за вікном несамовито ревіла й гула буря, він повернувся зі свого останнього походу і, скинувши вбрання майстрового, сів перед вогнем та щиро засміявся.

— Ватсоне, ви могли б назвати мене людиною, що мріє одружитися?

— Аж ніяк!

— То вам цікаво буде дізнатись, що я заручений...

— Мій любий друже! Вітаю...

— З покоївкою Мілвертона.

— О Боже, Холмсе!

— Мені потрібні факти, Ватсоне.

— І ви зайшли так далеко?

— То був єдино можливий крок. Я бляхар на ім'я Ескот, і мені непогано ведеться. Я щовечора гуляв із нею, і ми розмовляли. Боже святий, що то за розмови були! Зате я домігся, чого хотів. Я знаю Мілвертонів дім мов свої п'ять пальців.

— Але дівчина, Холмсе!

— Що вдієш, Ватсоне. Надто вже висока ставка в цій грі. Проте я радий вас повідомити, що в мене є ненависний суперник, який одразу посяде моє місце, тільки-но я заберуся геть. Яка чудова ніч!

— Ви любите таку погоду?

— Це саме те, що мені треба, Ватсоне. Я маю намір цієї ночі залізти до будинку Мілвертона.

В мене перехопило дух і сипнуло поза шкірою морозом від слів, які він промовив з такою невблаганною рішучістю. Наче блискавка, що на мить освітила серед ночі найменші деталі розлогого краєвиду, моя думка окинула всі можливі наслідки такого вчинку: спіймання, арешт, ганебний кінець поважної кар'єри, мій друг у лабетах огидного Мілвертона.

— Небом благаю вас, Холмсе, опам'ятайтеся! — вигукнув я.

— Любий мій друже, я все добре зважив. Я ніколи нічого не роблю необачно й не пішов би на такий рішучий і небезпечний задум, якби це було можливо. Подивімося на цю справу тверезо й безсторонньо. Гадаю, ви згодні, що з морального боку вчинок цей — цілком виправданий; він є злочином лише з погляду засобів. Пограбувати будинок Мілвертона — це не більше, ніж відібрати в нього силоміць записник, в чому ви й самі готові були допомогти мені.

Я замислився.

— Так, — мовив я, — вчинок цей морально виправданий, якщо наша мета — взяти те, чим він сам користується для незаконних дій.

— Саме так. А якщо він морально виправданий, залишається питання тільки про особистий ризик. Шляхетна людина не повинна про це думати, коли жінка так безоглядно потребує її допомоги.

— Ви потрапите в складне становище.

— Це теж частина ризику. Іншого способу добути ці листи не існує. В нещасної леді немає таких грошей, а серед її родичів — жодного, кому вона могла б довіритись. Завтра — останній день терміну, і якщо ми не добудемо листи цієї ночі, цей негідник дотримає свого слова й знищить її.

Через те я мушу або покинути свою клієнтку напризволяще, або зіграти цією останньою картою. Між нами кажучи, Ватсоне, це — такий собі поєдинок між Мілвертоном і мною. Першу сутичку, як ви бачили, виграв він, і моя репутація та гідність вимагають, щоб я довів цю боротьбу до кінця.

— Мені це не до смаку, але здається, що так і треба, — відповів я. — Коли ми вирушимо?

— Ви не підете зі мною.

— Тоді й ви не підете, — сказав я. — Даю вам слово честі, — а я не ламав його ніколи в житті, — що одразу ж візьму кеб, поїду просто до поліційної дільниці й викажу вас, якщо ви не візьмете мене з собою.

— Ви не зможете допомогти мені.

— Звідки ви знаєте? Хтозна, що може статися. Будь-що я не зміню свого рішення. Я теж маю власну гідність і шаную свою репутацію.

Холмс виглядав невдоволеним, але врешті його обличчя повеселіло, й він ляснув мене по плечу.

— Гаразд, гаразд, любий мій друже, хай буде так. Ми багато років мешкали в одній кімнаті, тож коли не пощастить, ділитимемо спільну камеру. Знаєте, Ватсоне, я завжди думав, що з мене вийшов би мастак-грабіжник. І ось тепер — така чудова змога виявити себе на цьому шляху. Погляньте-но!

Діставши з шухляди маленький шкіряний футляр і відкривши його, він показав мені кілька блискучих інструментів.

— Це першорядний, найновіший набір для злодіїв, з нікельованим ломиком, алмазом для різання скла, відмичками і всіма знаряддями, яких

вимагає поступ цивілізації. Потаємний ліхтар теж є. Все як слід. У вас є черевики на гумових підошвах?

— Так, тенісні черевики.

— Чудово! А маска?

— Можу зробити пару з чорного шовку.

— Я бачу, у вас вроджена схильність до таких речей. От і добре, робіть маски. Повечеряємо чимось холодним, перш ніж вирушити. Зараз пів на дев'яту. Об одинадцятій годині ми доїдемо до Черч-Роу. Звідти за чверть години дістанемось Еплдор-Таверс. Почнемо працювати ще до півночі. Мілвертон спить міцно й щовечора лягає о пів на одинадцяту. Як пощастить, то повернемось додому о другій з листами леді Еви в кишені.

Ми з Холмсом убрались у фраки, щоб бути схожими на людей, які повертаються з театру. На Оксфорд-стрит ми найняли кеб, доїхали в ньому до Гемпстеда, заплатили візникові й пішли вздовж пустища, застібнувши пальта аж до шиї, — було дуже холодно й дув пронизливий вітер.

— Треба діяти обережно, — застерігав Холмс. — Документи сховані в кабінеті Мілвертона, а кабінет прилягає до спальні. Але він, як і всі товстуни, що не нарікають на здоров'я, — неабиякий сонько. Агата — тобто моя наречена — жартома каже, що її господаря неможливо добудитись. Він має надзвичайно відданого секретаря, що цілий день не виходить із кабінету. Через те ми й вирушили вночі. До того ж, у нього є злий собака, який охороняє садок, але останні два вечори я приходив до Агати пізно, тож вона стала замикати пса, щоб очистити мені дорогу. А ось і будинок, — оцей великий, у глибині садка. Ходімо через браму, а тепер — праворуч між лавровими кущами. Гадаю, час надівати маски. Бачите, в жодному з вікон немає світла, — все йде чудово.

З чорними шовковими масками на обличчях, що перетворили нас на двох справжніх лондонських грабіжників, ми підкралися до мовчазного, похмурого будинку. По один бік його тяглася крита веранда з кількома вікнами й двома дверима всередині.

— Це його спальня, — прошепотів Холмс. — А ці двері ведуть просто до кабінету. На жаль, вони взяті на защіпку й замкнені. Відмикаючи їх, ми наробимо галасу. Ходімо краще навкруги. Там — оранжерея, до якої виходить вітальня.

Оранжерея також була замкнена, але Холмс вирізав круглий шматок скла і крутнув ключем зсередини. Наступної миті він зачинив за нами двері, і з точки зору закону ми обернулися на злочинців. Нас огорнуло вологе, тепле повітря оранжереї та густі, запаморочливі пахощі рідкісних рослин. Мій друг тримав мене за руку й швидко вів між кущами, гілля яких зачіпало наші обличчя. Холмс мав надзвичайну здатність бачити в темряві. Все ще тримаючи мене за руку, він відчинив двері, і я відчув, що ми увійшли до великої кімнати, де нещодавно курили сигару. Він рухався якнайобережніше, щоб не зачепити меблів; далі відчинив інші двері й замкнув їх за нами. Простягнувши руку, я намацав пальта, які висіли на стіні, і зрозумів, що ми опинилися в коридорі. Ми пройшли ще трохи, і Холмс тихенько відчинив двері з правого боку. Щось скочило на нас, і моє серце тьохнуло зі страху, та я відразу ж мало не засміявся, зрозумівши, що то був кіт. У цій кімнаті палало полум'я в каміні, і в повітрі було повно тютюнового диму. Холмс увійшов навшпиньки, зачекав, поки зайду я, й тоді тихенько причинив двері. Ми були в кабінеті Мілвертона; штора навпроти затуляла вхід до спальні.

Вогонь у каміні яскраво палав, освітлюючи кімнату. Біля дверей я побачив електричний вимикач, але вмикати світло, навіть якби це було безпечно, нам не було потреби. З одного боку каміна висіла важка порт'єра, що закривала вікно з виступом, яке ми бачили знадвору. З іншого боку були двері, які виходили на веранду. Посередині стояли письмовий стіл і крісло, обшите яскраво-червоною шкірою. Навпроти була велика книжкова шафа з мармуровим бюстом Афін нагорі. В кутку,

між шафою і стіною, стояв високий зелений сейф: відблиск вогню відбивавсь у його начищених мідяних ручках. Холмс, тихо ступаючи, підійшов до сейфа й оглянув його. Відтак підкрався до дверей спальні і, приклавши вухо до щілини, прислухався. У спальні не було чути жодного звуку. Мені спало на думку, що мудро було б забезпечити собі відступ крізь зовнішні двері, і я відчинив їх. На мій подив, вони не були ні замкнені, ні взяті на защіпку. Я торкнув Холмса за руку, й він обернув своє масковане обличчя до дверей. Я побачив, що він так само здивувався, як я.

— Мені це не до вподоби, — прошепотів він. — Не розумію, що це означає. Марнувати часу не можна.

— Я можу чимось допомогти вам?

— Так, стійте біля дверей. Як почувете, що хтось іде, візьміть їх на защіпку зсередини, й ми зможемо піти так само, як увійшли. Якщо хтось увійде з іншого боку, а ми вже все скінчимо, то вийдемо через оці двері; якщо ж ні, то сховаємось за віконною порттьєрою. Розумієте?

Я кивнув головою й став біля дверей. Перше почуття страху вже минуло, й мене охопила та незвичайна насолода, якої я ніколи не відчував, коли ми захищали, а не порушували закон. Висока мета нашого походу, усвідомлення того, що нами керують лицарські, безкорисливі спонуки, огидна вдача нашого супротивника — все це додавало нашій пригоді спортивного азарту. Я не відчував жодної провини, лише радість і збудження від небезпеки, в якій ми опинилися. З зачудуванням я спостерігав за Холмсом, що розкрив свій футляр з інструментами і вибирав потрібну річ спокійно та по-вченому розважливо, мов хірург перед тонкою операцією. Я знав, що відмикання сейфів — його "коник", і розумів радість, яку він відчував, опинившись поряд із цим зеленим позолоченим чудовиськом, змієм, що ховав у своїй пащі репутації багатьох чарівних дам. Відгорнувши рукави фрака — пальто він поклав на стілець, — Холмс витяг двоє свердел, ломик та кілька відмичок. Я стояв біля дверей, що вели на веранду, не зводячи очей з інших, готовий

до всякої небезпеки, хоч у мене, правду кажучи, не було жодного плану на той випадок, коли нашу роботу перервуть. Десь із півгодини Холмс зосереджено працював, відкладаючи вбік один інструмент і беручи інший, орудуючи ними з силою й точністю досвідченого механіка. Нарешті я почув, як щось клацнуло, широкі зелені дверцята відчинились, і я краєм ока побачив усередині кілька стосів паперів, перев'язаних, запечатаних і надписаних. Холмс узяв один, але читати при миготливому світлі полум'я було важко, й він дістав свій маленький потаємний ліхтар, бо вмикати електричне світло поряд з кімнатою, де спав Мілвертон, було вкрай небезпечно. Раптом я побачив, що він зупинивсь, уважно прислухавсь і миттю штовхнув дверцята сейфа, вхопив своє пальто, розтикав інструменти по кишенях і сховався за віконною порт'єрою, подавши мені знак зробити те саме.

Лише приєднавшись до свого друга, я почув те, що стривожило його тонкий слух. Десь у будинку щось зашуміло. Неподалік ляснули двері. Тоді виразно долинули неквапливі, важкі кроки, що наближалися до нас. Вони лунали в коридорі і вщухли біля дверей. Двері відчинилися. Сухо клацнув вимикач, і спалахнуло електричне світло. Двері зачинилися, й потягло ядучим духом міцної сигари. Потім кроки залунали за кілька ярдів від нас: хтось ходив туди-сюди кімнатою. Нарешті кроки замовкли, й долинуло рипіння стільця. Далі в замку клацнув ключ, і я почув шурхіт паперів.

Досі я не наслідювався визирнути, але тепер тихенько розсунув порт'єри перед собою й зазирнув у щілину. Відчувши, як Холмсове плече притулилося до мого, я зрозумів, що він теж спостерігає. Просто перед собою, на відстані руки, ми побачили широку, круглу спину Мілвертона. Ми, очевидно, помилилися, розраховуючи його дії: він не спав, а сидів у якійсь курильні чи більярдній у далекому крилі будинку, вікон якого ми не бачили. Його кругла сива голова з блискучою лисиною була перед нашими очима. Він уместився в червоному шкіряному кріслі, витягши ноги вперед; у роті стирчала довга чорна сигара. На ньому був жакет кольору червоного вина з чорним оксамитовим коміром. У руці Мілвертон тримав судовий звіт, який поволі читав, пускаючи кільця тютюнового

димув. Його спокійна поведінка та зручна поза свідчили про те, що він піде звідси не скоро.

Я відчув, як Холмсова рука ковзнула до моєї та заспокійливо її потиснула: він неначе казав, що передбачав таку ситуацію й нітрохи не хвилюється. Я не був певен, чи помітив він те, що було видно лише мені, — дверцята сейфа зачинено не до кінця, і Мілвертон може щохвилини це виявити. Для себе я вирішив, що тільки-но він побачить відімкнений сейф, як я одразу вискочу зі схованки, накину йому на голову пальто, скручу руки, а решту дій залишу на Холмсів розсуд. Але Мілвертон жодного разу не підвів очей. Він неквапом перечитував документ, перегортаючи сторінку за сторінкою, — напевно, стежачи за доказами адвоката. Я гадав, що він піде спати, коли дочитає звіт і викурить сигару, але йому не судилося скінчити ні того, ні іншого, бо сталось дещо надзвичайне, що привернуло нашу увагу до цілком інших речей.

Кілька разів я помічав, як Мілвертон поглядає на годинник, а один раз він навіть підвівся й знову сів, мовби з нетерпіння. Мені, звичайно, й на думку не спадало, що він міг комусь призначити побачення в такий незручний час. Раптом з боку веранди до моїх вух долинули ледь чутні кроки. Мілвертон кинув свої папери й випростався. Звуки повторились, і пролунав обережний стукіт у двері. Мілвертон підхопивсь і відчинив їх.

— Так! — рвучко промовив він. — Ви спізналися на півгодини.

Ось яким було пояснення відчинених дверей та нічного чекання Мілвертона. Чути було легкий шурхіт жіночого вбрання. Я затулив щілину між порт'єрами, бо тепер обличчя Мілвертона обернулось до нас, але цікавість узяла гору, і я знову трішки розсунув їх. Мілвертон тепер, як і раніше, сидів у кріслі, й сигара так само стирчала з його уст. Перед ним, в електричному світлі, стояла висока, струнка смаглява жінка з вуаллю на обличчі, в темному каптурі. Вона дихала швидко й переривчасто, кожен дюйм її невеликої постаті тремтів від виразного хвилювання.

— Так! — сказав знову Мілвертон. — Ви позбавили мене нічного відпочинку, люба. Сподіваюся, що я дістану за це винагороду. Ви не могли прийти раніше, авжеж?

Жінка хитнула головою.

— Що ж, не могли, то й не могли. Якщо графиня — така сувора господиня, ви тепер маєте змогу поквитатися з нею. Та що це ви, дівчино, так тремтите? Ну-бо, візьміть себе в руки... А тепер перейдімо до справи. — Він дістав з шухляди стола записник. — Ви кажете, що маєте п'ять листів, які компрометують графиню Д'Альбер. Ви хочете продати їх, я хочу купити їх. От і добре. Залишається тільки визначити ціну. Я, звичайно, спершу перегляну листи. Чи справді це те, що треба... Боже мій, хто це?

Без жодного слова жінка підняла свою вуаль і скинула з голови каптур. Її обличчя, що дивилось на Мілвертона, було смагляве, гарне, витончене, з горбкуватим носом, густими чорними бровами над очима, які палали ненавистю, й тонкими устами, стуленими в недобрій посмішці.

— Це я, — відповіла вона. — Жінка, якій ви зруйнували життя.

Мілвертон засміявся, але в голосі його бринів страх.

— Ви так опиралися, — сказав він. — Нащо було доводити мене до крайнощів? Будьте певні, що з власної волі я й мухи не скривдив би, але всяка людина шукає собі заробітку, як може. Що ж мені було чинити? Я призначив вам ціну по змозі. Ви не схотіли платити.

— То ви надіслали ці листи моєму чоловікові, і він, — цей найшляхетніший з усіх чоловіків світу, якому я не гідна була навіть розв'язувати черевиків, — надірвав своє серце й помер. Чи пам'ятаєте ви ту останню ніч, коли я увійшла до вас через оці двері й благала, закликала до вашого милосердя, а ви сміялись мені в обличчя, — так, як

і зараз намагаєтесь сміятися, не знаючи, що губи ваші тремтять? Так, ви не сподівалися бачити тут мене знову, але я саме тієї ночі дізналася, як вас можна побачити віч-на-віч, наодинці. Що ви хочете ще сказати, Чарльзе Мілвертоне?

— Не думайте, що ви залякаєте мене, — відказав Мілвертон, зводячись на ноги. — Мені варто лише покликати слуг, як вони схоплять вас. Але я розумію ваш природний гнів. Тож ідіть звідси з Богом, і закінчимо цю розмову.

Жінка не поворухнулася, тримаючи руку під плащем і так само скрививши тонкі вуста в лиховісній посмішці.

— Ви більше не зможете знищити жодного життя так, як знищили моє. Ви більше не краятимете жодного серця так, як краяли моє. Я врятую світ від отруйної гадюки. Ось тобі, собако! Ось! І ось! І ось!

Вона витягла маленький блискучий револьвер. Постріл, ще постріл... Цівка зброї була за два фути від грудей Мілвертона. Він заточився, впав на стіл, закашлявся, хапаючись за папери. Тоді, хитаючись, підхопився, але пролунав ще один постріл, і він упав на підлогу. "Ви вбили мене!.." — встиг він крикнути. Жінка пильно поглянула на нього і вдарила закаблуком в обличчя. Відтак подивилася ще раз, але Мілвертон не кричав і не ворухився. В задушливій кімнаті повіяло нічною свіжістю, і месниця пішла.

Жодне втручання з нашого боку не змогло б урятувати цього чоловіка від його долі, та якби не Холмс, який міцно стис мені руку, коли жінка посидала кулю за кулею в тіло Мілвертона, що хитався й кашляв, — я кинувся б до нього на допомогу. Але я зрозумів, що означає твердий потиск Холмсової руки: це вже не наша справа, правосуддя нарешті покарало цього мерзотника, а в нас — свій обов'язок і своя мета, про яку не можна забувати. Тільки-но жінка залишила кімнату, як Холмс швидко й нечутно підійшов до внутрішніх дверей і крутнув ключем у замку. Тієї ж

миті ми почули в домі галас і тупіт ніг: револьверні постріли розбудили всю челядь. Із нечуваним спокоєм Холмс підійшов до сейфа, вигріб обома руками в'язки листів і кинув їх усі в огонь, далі ще й ще раз, доки сейф не спорожнів. Тим часом хтось натис на ручку й заграмотів у двері. Холмс озирнувся довкола. На столі в Мілвертона лежав лист, забруднений кров'ю, — вісник його смерті. Холмс кинув і його до паперів, що палали. Тоді вийняв ключ із зовнішніх дверей, випустив мене, вийшов сам і замкнув двері.

— Сюди, Ватсоне, — прошепотів він, — тут треба перелізти через мур.

Я навіть не уявляв собі, що тривога може охопити дім так швидко. Озирнувшись, я побачив, що всі вікна будинку сяють світлом. Головні двері було відчинено, алеєю бігли якісь постаті. Цілий садок був повен людей; хтось помітив, як ми вибігли з веранди, закричав і кинувся за нами. Холмс чудово знав кожную стежку в садку і впевнено біг між кущами й деревцями; я поспішав за ним, не відстаючи ні на крок. За нами мчав наш переслідувач — я чув його дихання. Дорогу нам перепинив шестифутовий мур, проте Холмс перескочив через нього. Я стрибнув за ним і, вчепившись за край, відчув, як чиясь рука вхопила мене за ногу, однак я вивільнив її й видерся на мур, усипаний битим склом. Я впав у кущі обличчям додолу, але Холмс умить поставив мене на ноги, й ми вдвох кинулися бігти широчезним Гемпстедським пустищем. Ми пробігли, здавалося, десь зо дві милі, коли Холмс нарешті зупинився і уважно прислухався. Навколо нас панувала цілковита мовчанка. Ми втекли від погоні. Ми врятувалися.

Наступного ранку після цієї незвичайної пригоди, коли ми, поснідавши, курили свої люльки, в нашій скромній вітальні з'явився містер Лестрейд із Скотленд-Ярду з вельми поважним і промовистим виглядом.

— Доброго ранку, містере Холмсе, — привітався він, — доброго ранку. Скажіть мені, будь ласка, чи дуже ви сьогодні зайняті?

— Не такий зайнятий, щоб не вислухати вас.

— Якщо у вас на руках нема жодної справи, то, може, ви допомогли б нам розслідувати дуже цікавий злочин, скоєний цієї ночі в Гемпстеді?

— О Боже! — вигукнув Холмс. — Що сталося?

— Вбивство... Надзвичайно драматичне і своєрідне. Я знаю, як вас цікавлять подібні речі, і був би щиро вдячний вам, якби ви приїхали до Еплдор-Таверс і допомогли нам у розшуках. Це незвичайний злочин. Тривалий час ми стежили за вбитим — містером Мілвертоном: правду кажучи, то був відомий негідник. Він зберігав папери, якими користувався для шантажу. Всі ці папери спалили вбивці. Проте жодної цінної речі не вкрадено, тож, напевно, злочинці — люди з добрими намірами, що керувалися, гадаю, єдиною метою — запобігти публічному розголосу.

— Злочинці? — перепитав Холмс. — Їх було кілька?

— Так, двоє. Їх мало не схопили на місці злочину. У нас є відбитки їхніх слідів, їхні прикмети: десять проти одного, що ми їх відшукаємо. Перший був надто спритний, другого майже пощастило спіймати садівникові, але він вирвався і втік. То був чоловік середнього зросту, міцної статури, з широким обличчям, товстою шиєю, вусами й маскою на обличчі.

— Прикмети надто непевні, — зауважив Шерлок Холмс. — Як на мене, то вони пасували б навіть Ватсонові.

— Справді, — усміхнувся інспектор. — Ватсонові теж пасували б.

— На жаль, я не зможу допомогти вам, Лестрейде, — сказав Холмс. — Річ у тім, що я знав цього Мілвертона і вважаю його одним з найнебезпечніших людей у Лондоні. Здається мені, що є злочини, які не

підсудні законам, і особиста помста часом буває справедлива. Ні, не треба сперечатись. Я твердо вирішив. Мої симпатії на боці злочинців, а не жертви. Я не візьмуся за цю справу.

Того ранку Холмс ні слова не сказав мені про трагедію, свідками якої ми були, але я помітив, що увесь цей час він був замислений і неуважний: схоже було, що він намагався відновити щось у своїй пам'яті. Ми вже сиділи за другим сніданком, коли він несподівано підхопився.

— Присягаюсь, Ватсоне, я згадав! — вигукнув він. — Беріть капелюх! Ходімо зі мною!

Ми поспіхом пройшли Бейкер-стрит, далі Оксфорд-стрит і майже дісталися площі Ріджент. Там ліворуч у крамниці є вікно, заповнене фотографіями найвідоміших людей і славетних красунь останнього часу. Холмсові очі зупинилися на одній з них, і, стежачи за його поглядом, я побачив портрет величної, статечної леді в пишному вбранні, з високою алмазною діадемою на гордовито піднесеній голові. Я оглянув тонкий горбкуватий ніс, густі брови, міцно стулені уста й невелике підборіддя. Мені перехопило подих, коли я прочитав уславлене ім'я визначного вельможі й державного діяча, чиєю дружиною вона була. Мої очі зустрілися з Холмсовими, й, коли ми відійшли вбік, він приклав палець до уст.